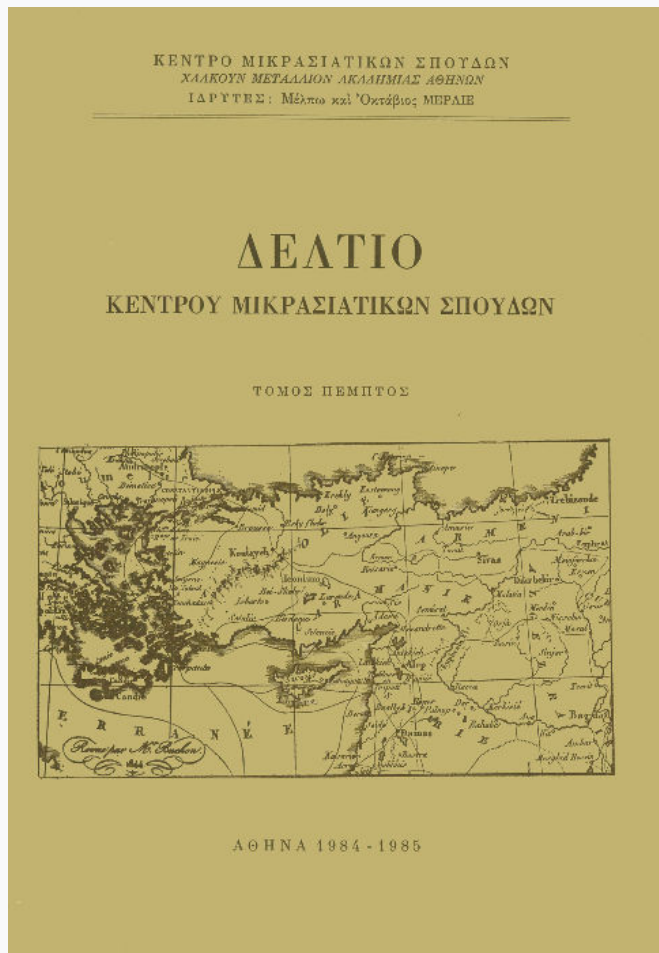

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 5 (1984)

Photis Apostolopoulos, La langue du roman byzantin "Callimaque et Chrysorrhoe"

Άννα Φιλιππίδη-Braat

doi: [10.12681/deltiokms.220](https://doi.org/10.12681/deltiokms.220)

Copyright © 2015, Άννα Φιλιππίδη-Braat

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Φιλιππίδη-Braat Ά. (1984). Photis Apostolopoulos, La langue du roman byzantin "Callimaque et Chrysorrhoe". *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 5, 521–527. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.220>

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Photis Apostolopoulos, *La langue du roman byzantin «Callimaque et Chrysorrhoe»*, Ἀθήνα: Ἐκδοση Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1984.σ. xxiv + 280 καὶ 2 πίν.

Τέσσερα σχεδὸν χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Φώτη Ἀποστολόπουλου, ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἡ διδακτορική του διατριβή· ἡ ὑποστήριξή της εἶχε γίνει στὶς 21 Ἰουνίου 1972 στὸ Πανεπιστήμιο Paris X.

Ἡ διατριβὴ ἔχει ὡς ἀντικείμενο τὴ γλῶσσα τοῦ βυζαντινοῦ μυθιστορήματος *Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη*, τῆς ὁποίας δίνει μιὰ συγχρονικὴ θεώρηση σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχές τῆς δομικῆς γλωσσολογίας. Ἀξίζει νὰ μνημονεύσουμε καὶ μιὰ ἄλλη προσφορὰ τοῦ Φώτη Ἀποστολόπουλου στὸ χῶρο τῆς δομικῆς γλωσσολογίας, τὴ μετάφραση ποὺ ἔδωσε τοῦ θεμελιώδους ἔργου τοῦ F. de Saussure, *Μαθήματα Γενικῆς Γλωσσολογίας* (Ἀθήνα 1979), βιβλίου κατευθυντήριου γιὰ τὶς γλωσσικὲς του ἔρευνες. Ἐρευνες στὶς ὁποῖες δὲν πρόλαβε νὰ δώσει τὴν ἑκτασὴ ποὺ ἠθελε: εἶχε τὴν πρόθεση νὰ μελετήσῃ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ τὰ ἄλλα τέσσερα μυθιστορήματα τοῦ 14ου αἰ., γιὰ νὰ ἐδραιώσῃ ἐπάνω σὲ εὐρύτερες βάσεις τὰ συμπεράσματά του γιὰ τὴ γλῶσσα αὐτῆς τῆς περιόδου.

Τὸ βιβλίον προλογίζει (σ. VII-VIII) ὁ Jean Irigoien, πού, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ André Mirambel, ἐπόπτευσε τὴ διδακτορικὴ ἐργασία τοῦ Φώτη Ἀποστολόπουλου. Ἀκολουθοῦν ἓνας συνοπτικὸς πίνακας περιεχομένων (σ. IX-XI), μιὰ κατάσταση φωνητικῆς μεταγραφῆς (σ. XIII-XIV) καὶ ἡ διόρθωση ὀρισμένων λαθῶν (σ. XV). Στὴν Εἰσαγωγή (σ. XIX-XXIV) ἀναφέρονται οἱ ἐκδόσεις τοῦ μυθιστορήματος (ἀπὸ τὸ Σπ. Λάμπρο στὰ 1880, τὸν Ἑμμ. Κριαρὰ στὰ 1955 καὶ τὸ Μ. Pichard στὰ 1956· ἡ μελέτη βασίζεται στὴν ἑκδοσὴ τοῦ Μ. Pichard), συνοψίζονται τὰ συμπεράσματα τῆς φιλολογικῆς ἔρευνας καὶ τονίζεται ἡ δυσκολία ποὺ συνεπάγεται γιὰ τὴ μελέτη τῆς γλώσσας τοῦ κειμένου ἡ ὑπαρξὴ ἑνὸς μόνο χειρογράφου καὶ μάλιστα δύο αἰῶνες μεταγενέστερου ἀπὸ τὴ σύνταξη (Scaligeranus 55)· στὴ συνέχεια ἀναλύεται σύντομα ἡ διγλωσσία τῆς βυζαντινῆς περιόδου καὶ παρουσιάζονται τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς βυζαντινῆς «ἔκφρασης»· ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἐπισκόπηση τῶν πιὸ σημαντικῶν ἐργασιῶν στὸ χῶρο τῆς μεσαιωνικῆς γλώσσας, ὁ συγγραφέας ἀναγγέλλει τὴ μέθοδο τῆς μελέτης του.

Τὸ κύριο σῶμα τοῦ βιβλίου χωρίζεται σὲ πέντε μέρη.

Στὸ πρῶτο μέρος (σ. 1-34), ἡ ἔρευνα τοποθετεῖται στὸ *φωνολογικὸ* ἐπίπεδο. Ἐξετάζονται πρῶτα τὰ φωνήματα, πέντε φωνήεντα, δεκαεννέα σύμφωνα καὶ ἓνα ἡμίφωνο, ποὺ ἔχουν χάσει τὴν ποσοτικὴ τους διάκριση· ἐξετάζεται ἐπίσης ὁ τόνος, ποὺ ἔχει γίνεи δυναμικὸς μὲ συνέπειες γιὰ ὅλο τὸ γλωσσικὸ σύστημα. Τὸ ἐπόμενο κεφάλαιο πραγματεύεται τὶς σχέσεις τῶν φωνημάτων: τὴ γειτνίαση φωνηέντων καὶ τὰ πάθη τους, ἐκθλιψη καὶ κράση, συναίρεση καὶ συνίζηση, ἀλλὰ καὶ τὰ πάθη ποὺ δὲν εἶναι συνέπεια χασμωδίας, τροπὴ φωνηέντων μέσα σὲ ὀρισμένο φωνητικὸ περιβάλλον καὶ πρόταξη· ἔπειτα τὰ συμφωνικὰ συμπλέγματα, ποὺ συχνὰ ἐκφράζουν τάση ἀρχαϊστικῆς, καὶ τὰ πάθη τους, ἀφομοιώσεις καὶ ἀνομοιώσεις, ἐξαφάνιση καὶ ἀνάπτυξη τοῦ νὶ κλπ. Στὸ τρίτο κεφάλαιο, ὁ συγγραφέας ἐξετάζει τὴ θέση τῶν φωνημάτων μέσα στὴ λέξη καὶ τοὺς περιορισμοὺς στοὺς ὁποίους ὑπόκεινται τὰ ἀρχικὰ καὶ τὰ τελικὰ φωνήματα μιᾶς λέξης· καταλήγει μὲ μιὰ στατιστικὴ ἀνάλυση τῆς συχνότητος τῶν φωνημάτων καὶ τῶν συνδυασμῶν τους. Ἀπὸ τὴ διεξοδικὴ αὐτὴ ἐξέταση καταφαίνεται ὅτι τὸ φωνολογικὸ σύστημα τῆς γλώσσας τοῦ μυθιστορήματος καθρεφτίζει τὴν ἐξέλιξη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ ἕως τὸν 11ο αἰ., μὲ ἄλλα λόγια ὅτι συμπίπτει μὲ τὸ φωνολογικὸ σύστημα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας τῶν τελευταίων βυζαντινῶν αἰώνων· κι αὐτὸ παρά τὸν ἐκδηλο συντηρητισμὸ τοῦ συγγραφέα τοῦ μυθιστορήματος.

Τὸ δεῦτερο μέρος (σ. 35-100) ἀναφέρεται στὴ *μορφολογία* τῶν λέξεων· χωρίζεται σὲ τρία κεφάλαια ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὶς δύο βασικὲς κατηγορίες κλιτῶν λέξεων, ὄνομα καὶ ρῆμα, καὶ στὶς ἀκλιτες λέξεις. Τὸ πρῶτο κεφάλαιο ἀρχίζει μὲ τὴν ἐξέταση τοῦ γένους, τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς πτώσης τῶν ὀνομάτων, τῶν μορφολογικῶν τους χαρακτηριστικῶν καὶ τῆς συχνότητάς τους (διαπιστώνεται ἡ πολὺ μικρὴ συχνότητα τῆς δοτικῆς)· ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη καὶ ἡ στατιστικὴ ἀνάλυση κάθε κατηγορίας τοῦ ὀνομαστικοῦ συστήματος, ὀριστικοῦ ἄρθρου, οὐσιαστικῶν, ἐπιθέτων, ἀντωνυμιῶν καὶ ἀριθμητικῶν· τέλος ἐρευνᾶται ἡ δομὴ τοῦ κλιτικοῦ συστήματος τῶν ὀνομάτων, ταξινομημένων κατὰ γένος σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ θεματικὸ χαρακτηριστὴρα τῆς ὀνομαστικῆς ἐνικοῦ, καθὼς καὶ τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας πρῶτου καὶ δευτέρου προσώπου. Τὸ δεῦτερο κεφάλαιο πραγματεύεται πρῶτα τὴ μορφολογία τοῦ ρήματος (ὑποδιαίρεσεις Α-Ε), ἔπειτα τὶς ἔννοιες τῶν ρηματικῶν τύπων (ὑποδιαίρεση F). Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ μορφολογικὰ στοιχεῖα τοῦ ρήματος, ἐρευνῶνται πρῶτα τὰ δύο θέματα (ἐνστώτα καὶ ἀορίστου), τὰ προσφύματα ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὴ διαφοροποίηση τῶν δύο θεμάτων, ἡ αὐξηση καὶ ὁ ἀναδιπλασιασμός (χρήση ἀβέβαιη καὶ τάση πρὸς ἐξαφάνιση), τὰ μόρια νά καὶ ἄς, τὰ ρήματα ἔχω, εἶμαι καὶ θέλω ὡς

βοθητικά· στη συνέχεια εξετάζονται, σὲ χωριστὲς ἐνότητες, ἡ σημασία τοῦ τόνου γιὰ τὴ διάκριση τῶν ρηματικῶν τύπων, οἱ ρηματικὲς καταλήξεις (ρευστότητα στὴ χρῆση βασικῶν καὶ δευτερευουσῶν, ἐνεργητικῶν καὶ μέσων/παθητικῶν καταλήξεων) καὶ ὁρισμένες μορφολογικὲς ἰδιαιότητες. Τὰ παρεπόμενα τοῦ ρήματος γίνονται ἀντικείμενο σύντονης μελέτης, ποὺ συνοδεύεται κάθε φορά ἀπὸ στατιστικὴ ἀνάλυση τῆς συχνότητάς τους· συνοψίζουμε τὰ κύρια σημεία: α) Τὰ δύο θέματα (ἐνεστώτα καὶ ἀορίστου), μὲ τὰ ὁποῖα ἐκφράζεται τὸ ποῖον ἐνεργείας, ἔχουν γίνεи πολυσήμαντα, ὑποτάσσοντας νέες σημασίες στὶς βασικὲς σημασίες τῆς διάρκειας καὶ τοῦ στιγμιαίου: στὴν πρώτη τίς σημασίες τῆς ἐπανάληψης, τοῦ ἀσυντέλεστου, τῆς προσπάθειας, τῆς ἔντασης ἢ τῆς ἔμφασης· στὴ δεύτερη τίς σημασίες τῆς μὴ ἐπανάληψης, τοῦ συντελεσμένου, τῆς ἀπλῆς πράξης· τίς ἴδιες ἀξίες ἐκφράζει τὸ ποῖον ἐνεργείας καὶ στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα. β) Ὁ φωνή, ποὺ μορφολογικὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ἐνεργητικὴ ἢ μέση/παθητικὴ, ἐκφράζει τίς ἀξίες τῆς ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς τύπους τῆς. γ) Οἱ ἐγκλίσεις συγχέονται μορφολογικὰ καὶ καθορίζονται ἀπὸ τὴ συντακτικὴ δομὴ ὡς ἀξίες. δ) Φορεῖς τῆς ἔννοιας τοῦ χρόνου, οἱ τύποι τῆς ὀριστικῆς ἐκφράζουν τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον μὲ τίς βασικὲς καταλήξεις, τὸ παρελθὸν μὲ τίς δευτερεύουσες· μελέτῃ τύπων ἐνεστώτα καὶ ἀορίστου, ποὺ δὲν λειτουργοῦν σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴν ἀρχή. ε) Τὸ πρόσωπο καὶ ὁ ἀριθμὸς ἐκφράζονται μορφολογικὰ μὲ τίς βασικὲς καὶ τίς δευτερεύουσες καταλήξεις κατὰ τρόπον ποὺ δὲν ἐπιτρέπει σύγχυση· ἐπισημαίνεται ὁ ρόλος τῆς ἔννοιας τοῦ προσώπου στὴ μετατροπὴ τῶν ὀνοματικῶν τύπων τοῦ ρήματος σὲ ρηματικοὺς τύπους ἢ σὲ ὀνόματα. Τὸ τρίτο κεφάλαιο τοῦ μορφολογικοῦ μέρους πραγματεύεται πρῶτα τὰ ἐπιρρήματα, ἔπειτα τίς προθέσεις καὶ τοὺς συνδέσμους. Ὁ ὅλη μορφολογικὴ ἀνάλυση ἐπιβάλλει τὸ συμπέρασμα πὼς ἡ ἀρχαῖστικὴ τάση τοῦ συγγραφέα τοῦ μυθιστορήματος ἐκφράζεται περισσότερο μὲ τοὺς ὀνοματικούς καὶ τοὺς τύπους τῶν ἁκλιῶν λέξεων παρὰ μὲ τοὺς ρηματικούς τύπους, ποὺ ἀντανακλοῦν γενικὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ρήματος στοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς αἰῶνες.

Στὸ τρίτο μέρος (σ. 101-166) ἐξετάζεται ἡ *σύνταξη*. Τὸ πρῶτο κεφάλαιο πραγματεύεται τὴν ἀπλὴ ρηματικὴ πρόταση (ὁ ὅρος χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸ συγγραφέα σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὸ σύνθετο λόγο, ἀντικείμενο τοῦ τρίτου κεφαλαίου)· μελετῶνται πρῶτα οἱ ὅροι τοῦ κατηγορηματικοῦ συντάγματος καὶ οἱ ἀμοιβαῖες σχέσεις τους· ἔπειτα ἐξετάζονται οἱ προσδιορισμοὶ τοῦ κατηγορήματος («ἡ βασικὴ ἐπέκταση τοῦ κατηγορηματικοῦ συντάγματος», ἀντικείμενο καὶ ἐπιρρηματικοὶ προσδιορισμοὶ) καὶ ἐπισημαίνεται, ὡς στοιχεῖο ἀναδιοργάνωσης τῆς φραστικῆς δομῆς, ἡ τάση τῆς αἰτιατικῆς νὰ ἐπιβληθεῖ ὡς μόνη πτώση ἀντικειμένου, ἄμεσου καὶ ἔμμεσου (π.χ. στ. 19: «γέμει [ἔρω]ς] πολλὰς πικρίας»· στ. 1897: «[ἡ κόρη] τὴν

καυχίτζαν λέγει»), καθώς και ή πλατιά εμπρόθετη ή και χωρίς πρόθεση χρήση της για τή δήλωση επιρρηματικού προσδιορισμού· στη συνέχεια, κατά τή μελέτη τών ονοματικών προσδιορισμών (τῆς «δευτερεύουσας ἐπέκτασης»), τονίζεται ή διατήρηση τῆς γενικῆς, δηλωτικῆς συνολικά 12 ἀξιών και μάλιστα μερικῶν νέων, παρά τήν ἐμφάνιση ἐμπρόθετων, πού χαρακτηρίζουν τίς ἀναλυτικῆς τάσεις τῆς μεσαιωνικῆς γλώσσας. Στό δεύτερο κεφάλαιο ἐξετάζονται οἱ τύποι και οἱ σημασίες τῆς ονοματικῆς πρότασης· σαφῶς λιγότερο συχνή ἀπό τή ρηματική, ἀνήκει πάντα στόν εὐθὺ λόγο και χρησιμοποιεῖται ὄχι μόνο ὡς μέσο ἀποφθεγματικῆς διατύπωσης, ἀλλὰ και γιά περιγραφές, κρίσεις και συμπεράσματα. Στό τρίτο κεφάλαιο, πού ἔχει ὡς ἀντικείμενο τὸ σύνθετο λόγο, ἐξετάζεται πρῶτα ή παράταξη δύο ἢ περισσότερων προτάσεων (σχῆμα ἀσύνδετο και σύνδεση με παρατακτικούς συνδέσμους), ἔπειτα ή ὑπόταξη (ὀνοματικῆς και ἐπιρρηματικῆς προτάσεις)· διαπιστώνεται ή μεγαλύτερη συχνότητα τῆς παράταξης (σὲ 835 περιπτώσεις σύνθετου λόγου, ή παράταξη χρησιμοποιεῖται 562 φορές και ή ὑπόταξη μόνο 273), πού δείχνει τὸ δημοτικὸ χαρακτήρα τῆς γλώσσας τοῦ κειμένου, και ἐπισημαίνεται ή παρατακτικὴ σύνδεση προτάσεων πού ἔχουν μεταξύ τους σχέση ἐξάρτησης (π.χ. στ. 1363: «τίς ἐτόλμησε και ἐπολέμησέ σε;»· στ. 1842: «ὁ κόπος ἦτον περισσὸς και μισθαργὸν ἐπήρα»), συχνὸ φαινόμενο τῆς βυζαντινῆς γλώσσας, ὅπως και τῆς νεοελληνικῆς· ή ὑπόταξη παρουσιάζεται ἀνανεωμένη ὡς πρὸς τήν ἐκφρασή της. Ἡ συστηματικὴ αὐτὴ ἀνάλυση, ἰδιαίτερα πολὺτιμη γιὰτὶ ἀφορὰ λίγο μελετημένο τομέα τῆς βυζαντινῆς γλώσσας, ὁδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι ή σύνταξη τοῦ κειμένου ἐξυπηρετεῖ μιὰ ἐπικοινωνία ἀπλή και ἄμεση και ὅτι τὸ ἐπίπεδὸ της εἶναι δημοτικότερο ἀπὸ τὰ ἄλλα ἐπίπεδα.

Τὸ τέταρτο μέρος (σ. 167-205) πραγματεύεται τὸ λεξιλόγιο τοῦ κειμένου. Στό πρῶτο κεφάλαιο ἐξετάζονται τὰ δάνεια, λέξεις και καταλήξεις· οἱ λέξεις, πού ἀντιπροσωπεύουν μόλις τὰ 2% τοῦ λεξιλογικοῦ θησαυροῦ και εἶναι κυρίως λατινικῆς προέλευσης, ἔχουν ἀφομοιωθεῖ φωνολογικά και μορφολογικά και λειτουργοῦν ὡς πρωτότυπες γιά τήν παραγωγή και γιά τή σύνθεση ἄλλων λέξεων· ὡς παραγωγικά στοιχεῖα λειτουργοῦν και οἱ καταλήξεις, πού εἶναι 4 λατινικῆς (-άρι(ο)ς, -πουλος, -ἄτος, -ούρα) και 2 σλαβικῆς (-ίτζιν, -ίτζα). Οἱ ἐλληνικῆς λέξεις τοῦ κειμένου ἢ εἶναι ἀρχαῖες ἢ σχηματίζονται ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο θεματικὸ πλοῦτο με τήν παραγωγή και με τή σύνθεση, πού ἐξετάζονται στὰ δύο ἐπόμενα κεφάλαια. Στό κεφάλαιο τὸ ἀφιερωμένο στήν παραγωγή ἐξετάζονται οἱ ὀνοματικῆς, ρηματικῆς και ἐπιρρηματικῆς παραγωγικῆς καταλήξεις, ή συχνότητα και τὸ σημασιολογικὸ τους περιεχόμενο, πού δὲν διαφοροποιεῖται κατὰ τρόπο ἀνάλογο πρὸς τή μορφή τους, και διαπιστώνεται ὅτι οἱ παράγωγες λέξεις, τόσο με τή δομὴ ὅσο και με τή σημασίαν τους, δὲν ἀνανεώνουν σημαντικά τὸ λεξι-

λόγιο· ὡς ἀνανεωτικά στοιχεῖα ἐπισημαίνονται, ἐκτός ἀπὸ τὴν παρουσία ξένων παραγωγικῶν καταλήξεων, ἡ μεγαλύτερη λειτουργικότητα ὁρισμένων ἀρχαίων καταλήξεων σὲ βάρος ἄλλων ἐπίσης ἀρχαίων καὶ ἡ ἐμφάνιση ἑνὸς μικροῦ ἀριθμοῦ νέων καταλήξεων (ἀπέναντι σὲ 57 ἀρχαίες παραγωγικὲς καταλήξεις ὑπάρχουν μόνο 9 βυζαντινές, ἀπὸ τίς ὁποῖες 4 εἶναι ὀνοματικές: -ās, -ιμον, -ούτζικον, -ακός, 4 ρηματικές: -νω, -ώνω, -λογῶ, -μανῶ, καὶ μία ἐπιρρηματική: -α). Στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο ἐξετάζονται τὰ σύνθετα ρήματα καὶ ὀνόματα: τὰ πρῶτα συνθετικά τους, ἡ σημασία τῶν ἀχώριστων μορίων καὶ τῶν προθέσεων ὡς πρῶτων συνθετικῶν στοιχείων, οἱ συνταγματικὲς σχέσεις στὰ σύνθετα ρήματα ποὺ ἔχουν ἐπίρρημα ἢ ὄνομα ὡς πρῶτο συνθετικό καὶ στὰ σύνθετα ὀνόματα ποὺ ἔχουν ὄνομα ὡς πρῶτο συνθετικό· διαπιστώνεται ὅτι ἡ σύνθεση, ποὺ βασικά στηρίζεται στὶς παλαιὲς ἀρχές, ὅχι μόνο διατηρεῖ τὴ δυναμικότητά της (χαρακτηριστικά εἶναι τὰ ἐξῆς 5 βυζαντινὰ ὀνόματα, ποὺ ἀπαρτίζονται ἀπὸ τρία ὀνοματικά στοιχεῖα: *χρυσόδρακοντόκαστρον, ὀρεινοπετροβούιν, καλοξενοχάραγος, ξενοχαργόπλαγος, ὀλοχρυσομαργάρωτος*), ἀλλὰ καὶ ἀνανεώνεται, ὅπως δείχνουν τὰ ὀνοματικά πρῶτα συνθετικά ρημάτων (π.χ. *νεροφορῶ, ποδοσιδερώνω, δουλολαφῶ*), οἱ ξένες λέξεις ὡς στοιχεῖα σύνθεσης (π.χ. *κατουνοτόπιν, τοιχαρμάριν*), ἡ ἀξία τῆς συγκεκριμένης ἐνέργειας ἢ κατάστασης ποὺ ἐκφράζει τὸ σύνθετο ρῆμα. Στὰ συμπεράσματα τῆς λεξιλογικῆς ἀνάλυσης σχολιάζονται ἰδιαίτερα ἡ ἑλληνικότητα τοῦ λεξιλογίου καὶ ὁ ἐντυπωσιακὰ μικρὸς ἀριθμὸς φραγκικῶν καὶ ἰταλικῶν γλωσσικῶν στοιχείων· προτείνεται ἡ ἐξήγηση τοῦ φαινομένου ἀπὸ τὴν προσωπικότητα τοῦ συγγραφέα ἢ ἀπὸ τίς πηγές τοῦ μυθιστορήματος, ποὺ εἶναι τὰ ἑλληνικὰ λαϊκὰ παραμῦθια.

Τὸ μυθιστόρημα *Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη*, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ 2.607 δεκαπεντασύλλαβους, ἐξετάζεται ἀπὸ μετρικὴ ἄποψη στὸ πέμπτο καὶ τελευταῖο μέρος (σ. 207-228). Στὸ πρῶτο κεφάλαιο ἐρευνᾶται ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῶν δεκαπέντε συλλαβῶν: ἐκτός ἀπὸ τρεῖς περιπτώσεις ὅπου παραβιάζεται ἡ κλίση τῶν ὀνομάτων, ἡ γραμματικὴ μορφή τῶν λέξεων εἶναι ὀρθή καὶ ἡ φραστικὴ δομὴ σύμφωνη μὲ τὴ συντακτικὴ τους λειτουργία: στὰ 21,6% τῶν στίχων χρησιμοποιοῦνται βοηθητικά μέσα, συνί-
 ζηση, ἐκθλιψη καὶ χασμῶδια. Στὸ δεύτερο κεφάλαιο ἐξετάζεται ὁ μετρικὸς τόνος, ποὺ μπορεῖ νὰ πέφτει στὶς ἄρτιες συλλαβὲς καὶ στὶς ἀρχικὲς τῶν ἡμιστιχίων (1η καὶ 9η), ἀρχὴ ποὺ τηρεῖται καὶ μὲ παρατονισμοὺς λέξεων καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία σημειώνονται μόνο τρεῖς παρεκκλίσεις: ἡ ὑπαρξὴ 5 τῶπων στίχων, ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν τονισμένων συλλαβῶν, μὲ 62 ὑποδιαίρέσεις, ὡς πρὸς τὴ θέση τῶν τονισμένων συλλαβῶν, ἐξασφαλίζει στὸ δεκαπεντασύλλαβο τοῦ μυθιστορήματος ρυθμικὴ ποικιλία καὶ εὐλυγισία. Στὸ τρίτο κεφάλαιο ἐξετάζονται δύο δευτερεύοντα στοιχεῖα

του δεκαπεντασύλλαβου, ή τομή στο έσωτερικό των ήμιστιχίων και ό μετρικός διασκελισμός, των όποιων ή συχνότητα μέσα στο κείμενο είναι περιορισμένη· ιδιαίτερα οί περιπτώσεις μετρικού διασκελισμού μπορούν νά θεωρηθούν ως άπλές εξαιρέσεις του κανόνα που θέλει νά εκφράζει ό δεκαπεντασύλλαβος όλόκληρος ένα πλήρες νόημα.

Κάτω από τον τίτλο «Γενικά συμπεράσματα» (σ. 229-236) ξαναβρίσκουμε ούσιαστικά τά συμπεράσματα που διατυπώθηκαν ήδη στις έπιμέρους ενότητες. 'Ακολουθεί, σέ πέντε ύποδιαιρέσεις, ή βιβλιογραφία που χρησιμοποίησε ό συγγραφέας (σ. 237-243)· με εξαίρεση τή μνεία μιās επανέκδοσης, περιλαμβάνει δημοσιεύσεις πριν από τό 1972. Ένα εύρητήριο των λέξεων που μελετήθηκαν στην έργασία (σ. 245-264) συγκεντρώνει περίπου 1.500 λέξεις. Το βιβλίο κλείνει με ένα ιδιαίτερα αναλυτικό πίνακα περιεχομένων (σ. 265-278). Στο τέλος παρατίθενται δύο έκτος κειμένων πίνακες: ό πρώτος συνοψίζει τή μορφολογία του όνόματος, όπως παρουσιάζεται στο μυθιστόρημα *Καλλίμαχος και Χρυσορρόη*, ό δεύτερος τή μορφολογία του ρήματος.

Η πρωτοτυπία τής έργασίας έγκειται στη μέθοδό τής· για πρώτη φορά εφαρμόζεται σέ βυζαντινό κείμενο ή συγχρονική περιγραφή τής ύφης και λειτουργίας τής γλώσσας. Οί συγχρονικές σχέσεις αναλύονται σέ όλα τά επίπεδα τής γραμματικής δομής τής γλώσσας, κι αυτό γίνεται με μεθοδικότητα και ακρίβεια· χαρακτηριστική είναι ή έμφαση που δίνεται στη στατιστική ανάλυση, με τήν όποία αναδεικνύεται ή δομή τής γλώσσας του μυθιστορήματος και προβάλλονται οί σταθερές της κατά τρόπο τεκμηριωμένο. Προκύπτει έτσι μιá σφαιρική και αναλυτική εικόνα αútης τής γλώσσας και αποκαλύπτονται οί συγχρονικοί νόμοι που τή διέπουν.

Ωστόσο, κι αυτό πρέπει νά τονισθεί ιδιαίτερα, ό μελετητής δέν σταματá στην περιγραφή και διαπίστωση των συγχρονικών φαινομένων. 'Αναγγέλλοντας τή μελέτη τής γλώσσας του μυθιστορήματος ως συστήματος μέσα στη συγχρονία, δέν αποκλείει τή διαχρονική θεώρηση, προκειμένου νά εξηγήσει τή δημιουργία των συγχρονικών σχέσεων: «όπο-χρεωθήκαμε μερικές φορές νά συγκρίνουμε όρισμένα στοιχεία [αútης τής γλώσσας] με αυτά που προηγούνται και αυτά που ακολουθούν, φωτίζοντας έτσι τήν εξέλιξη που ήδη έπιτελέσθηκε και τήν εξέλιξη που θά έπιτελεσθεί» (σ. XXIV). Η διαχρονική θεώρηση —ό καθορισμός αρχαϊσμών, που σημαίνει άναγωγή στο παρελθόν τής έλληνικής γλώσσας, και ή άναγνώριση νεωτερικών στοιχείων και τάσεων που όδήγησαν άργότερα σέ όρισμένη εξέλιξη— έπιτρέπει στο συγγραφέα τή διαπίστωση ότι ή γλώσσα του μυθιστορήματος, παρά τίς αρχαϊστικές τάσεις της, άντανακλά σέ μεγάλο βαθμό τή γλώσσα που μιλιόταν στην Κωνσταντινούπολη τήν έποχή που γράφτηκε το μυθιστόρημα (πρώτο μισό του 14ου αί.)· όπως είδαμε, ή

όμιλούμενη γλώσσα αναγνωρίζεται κυρίως στη μορφολογία του ρήματος, στη σύνταξη, που είναι το δημοτικότερο επίπεδο της γλώσσας του κειμένου, και στο λεξιλόγιο (κυρίως στη σύνθεση).

Μέσα στα αὐστηρά πλαίσια μιᾶς μεθόδου που ἐπιτρέπει τὴ συναγωγή συγκεκριμένων καὶ σίγουρων συμπερασμάτων, ἡ προσέγγιση τῆς γλώσσας γίνεται μὲ εὐαισθησία καὶ ὀξεία φιλολογικὴ κρίση. Θὰ ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ τὴ σημασιολογικὴ κατηγοριοποίηση τῶν ρηματικῶν θεμάτων σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ ποιὸν ἐνεργείας (σ. 73-77), τὴ διερεῦνση τῆς ὑπόταξης πὺς κρύβεται συχνὰ μέσα στὴν παράταξη (σ. 152 καὶ 154-155), τὴ σημασιολογικὴ ἐξέταση τῶν συνταγματικῶν σχέσεων στὰ σύνθετα ρήματα (σ. 195-199) καὶ στὰ σύνθετα ὀνόματα (σ. 202-204): ἡ διεισδυτικὴ ἱκανότητα τοῦ συγγραφέα συλλαμβάνει λεπτὲς ἀποχρώσεις τῆς γλώσσας καὶ ἀποκαλύπτει τίς ἐκφραστικές τῆς δυνατότητες.

Μὲ τὴ μεθοδολογικὴ του ἐπιλογή, μὲ τὴν ποιότητα τῆς ἐργασίας του καὶ μὲ τὰ ἀποτελέσματα στὰ ὁποῖα ἔφτασε, ὁ Φώτης Ἀποστολόπουλος μᾶς ἔδωσε ἓνα ἀξιοπρόσεχτο βιβλίο. Ἐνα βιβλίο πὺς ἀποτελεῖ σημαντικὴ συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς βυζαντινῆς διγλωσσίας, τῆς ὁποίας τὸ μυθιστόρημα *Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη* εἶναι μιὰ ἐκφραση, καὶ στὴ μελέτῃ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας τοῦ 14ου αἰ., τῆς ὁποίας ἡ ἐργασία ἀφήνει νὰ διαφανεῖ ἡ φυσιογνωμία.

Ἡ ἐπιμέλεια τοῦ βιβλίου ὀφείλεται στὸ Matteo Campagnolo. Ἡ ἐμφάνιση εἶναι πολὺ προσεγμένη· λίγα εἶναι τὰ τυπογραφικὰ παροράματα, παρὰ τίς ἰδιαίτερες ἐκδοτικὲς δυσκολίες πὺς παρουσίαζε ἡ ἐργασία.

ANNA ΦΙΛΙΠΠΙΔΗ-BRAAT